

Novinska djelatnost u svjetlu teorije centralnih naselja

Laura ŠAKAJA*

U članku se razmatra novinska djelatnost u Hrvatskoj kroz prizmu teorije centralnih naselja. Određuju se hijerarhijski stupnjevi i regionalne razlike unutar sustava novinskih centara i izdvajaju se pojedina njihova komplementarna područja. Cilj je rada analiza specifičnosti funkcioniranja kulture u centralnomjeseznom sustavu (na primjeru novinske djelatnosti).

Ključne riječi: teorija centralnih naselja, novinski centri, prag za izdavanje novina, hijerarhija centara, regionalne razlike, komplementarna područja.

Newspaper Publishing in the Light of the Theory of Central Settlements

The paper deals with journalism in Croatia through the prism of the theory of central settlements. Hierarchical degrees and regional differences within the systems of newspaper centres are determined, and particularly their complementary fields. The aim of the paper is to analyse the specificity of the functioning of culture, i.e. journalism, in the local central system.

Key Words: theory of central settlements, newspaper centres, threshold for newspaper publishing, hierarchy of centres, regional differences, complementary fields.

Teorija centralnih naselja, kao što je poznato, nastala je tridesetih godina 20. stoljeća u Njemačkoj. Radovi njenoga tvorca Waltera Christallera inspirirali su cijelu poslijeratnu generaciju europskih i američkih geografa: njeni postulati postali su jedan od temelja američke škole kvantitativnih metoda, ali je pritom ona često bila i negirana, odnosno kritizirana zbog statičnosti, velike formalizacije i sl. (Lamboy, 1972; Merlin, 1973. i dr.).

Bit teorije sastoji se u sljedećem. Ona dokazuje da na homogenom prostoru načelo efektivnosti neizbježno dovodi do formiranja određenih zakonitosti u urbanome sustavu, to jest do određenog modela u hijerarhiji naselja i hijerarhiji funkcija, do specifičnoga (šesterokutnog) prostornoga razmještaja naselja te do ovisnosti radijusa, broja stanovnika i površine gradskoga gravitacijskog područja (tzv. komplementarnoga područja) o veličini naselja.

Iako u stvarnosti nema homogenih prostora, što znači da je model centralnih naselja – kao što su to utvrdili mnogi istraživači – idealan, njegova se vrijednost sastoji u tome što on predočuje poredak u čistu obliku, dok

* Mr., stručni suradnik, Zavod za kulturu, Savska cesta 41, 41000 Zagreb, Hrvatska.

analiza mnogobrojnih utjecaja koji prekrivaju taj poredak otkriva regionalne specifičnosti različitih geografskih područja, s jedne strane, te razlike u funkcioniranju raznorodnih djelatnosti (uslužnih, administrativnih, kulturnih) – s druge.

Dosad se u radovima koji su provjeravali i modificirali Christallerovu teoriju najčešće uzimao u obzir skupni učinak mnoštva funkcija na oblikovanje sustava centralnih naselja. Ovaj će se rad, međutim, usredotočiti na pitanje kako se jedna funkcija, i to kulturna, uklapa u takav cjelokupni sustav naselja, stvoren na osnovi mnogobrojnih činitelja i funkcija.

Izbor jedne od kulturnih funkcija – novinske djelatnosti – kao objekta istraživanja odredile su dvije pretpostavke.

1. Kako izvorna teorija centralnih naselja tako i njene naknadne modifikacije temelje se na pojmovima ekonomske efikasnosti, tj. maksimalizaciji profita za davaoce usluga i maksimalizaciji koristi za primaocce. Novinska djelatnost, s jedne strane, ima obilježja industrije koja funkcionira tržišno (tu se dakle pruža mogućnost usporedbe s drugim tržišnim funkcijama), ali s druge strane – »roba« koju ona nudi (novine) kulturni je atribut, tj. za razliku od drugih roba, nema utilitarnu nego kulturno-informativnu vrijednost. Stoga se može pretpostaviti da su mehanizmi funkcioniranja novinske djelatnosti u centralnomjeseznom sustavu različiti u odnosu na čisto tržišne djelatnosti tercijarnog sektora (uobičajenoga objekta u istraživanjima centralnomjesezних sustava).

2. Druga je pretpostavka sljedeća. Kao što nepodudarnost Christallerova modela s realnom distribucijom naselja svjedoči o nehomogenosti realnoga fizičkog, ekonomskog i socijalnog prostora – tako bi nepodudarnost hijerarhije i distribucije kulturnih funkcija u gradovima s hijerarhijom i rasporedom cjelokupnoga gradskog sustava trebala svjedočiti o nehomogenosti kulturnoga prostora. Stoga usporedbom tih dvaju sustava – kulturnoga i cjelokupnoga – može doći na vidjelo kulturna nehomogenost zemlje ili regije.

HIJERARHIJA NOVINSKIH CENTARA U HRVATSKOJ

Prema podacima Nacionalne i sveučilišne biblioteke, u Hrvatskoj je prije rata (1990. godine) izdavan 441 list. U ovoj su analizi iz ukupnoga broja novina isključeni službeni općinski listovi, listovi radnih organizacija te školski i župni listovi stoga što njihovo djelovanje, financiranje i opstanak ne ovise o zakonima ponude i potražnje, koji su bitni za izdvajanje centralnih naselja.

Dano je istraživanje obuhvatilo, dakle, preostalih 179 novina, od čega 8 dnevnih listova, 44 tjednika, 24 dvotjednika, 54 mjesečnika i 49 listova koji izlaze povremeno u rasponu od šest puta do jednom godišnje.

Već se iz prvoga pregleda podataka vidjelo da postoji određena korelacija između čestote izlaženja lista i veličine grada u kojem on izlazi. To očito znači da postoje gradovi čije je stanovništvo dovoljno brojno da podupre, naprimjer, izdavanje dnevnoga lista, dok smanjenjem broja stanovnika (potencijalnih kupaca lista) izlaženje takvoga lista postaje nerentabilno. Nameće se pitanje postoji li granica u broju stanovnika grada ispod koje je izlaženje lista u nekome gradu nerentabilno.

Već je Christaller uveo pojam donje granice, tj. strogo određenoga minimuma klijentele potrebne za osnivanje nekoga poduzeća uslužne djelatnosti u gradu ili, drugim riječima, minimum potražnje nužne za podržavanje neke ekonomske aktivnosti. Brian Berry i William Garrison posebno su obradili taj pojam dajući mu novo ime – prag (threshold) – i pokušavši ga točno odrediti na osnovi metode najmanjih kvadrata (Berry and Garrison, 1958; Berry and Garrison, 1972).

Koristeći se istom metodom najmanjih kvadrata, pokušali smo u ovoj radu izračunati teorijski prag minimalnoga broja stanovnika koji je potreban za izlaženje listova. Za dnevne novine on je iznosio 62 671 stanovnik, za tjednike – 12 605, za dvotjednike – 8 754 te za mjesečnike – 6 829 stanovnika.

U daljem tekstu rada koncentrirali smo se na realnu, a ne na teorijsku sliku. Veličina novinskih centara (koja je bila mjerena ukupnom masom novina – od dnevnika do mjesečnika – što u pojedinom naselju izlazi tijekom mjeseca¹) dovedena je u vezu s rednim brojem veličine naselja (uključujući i ona u kojima novine ne izlaze)².

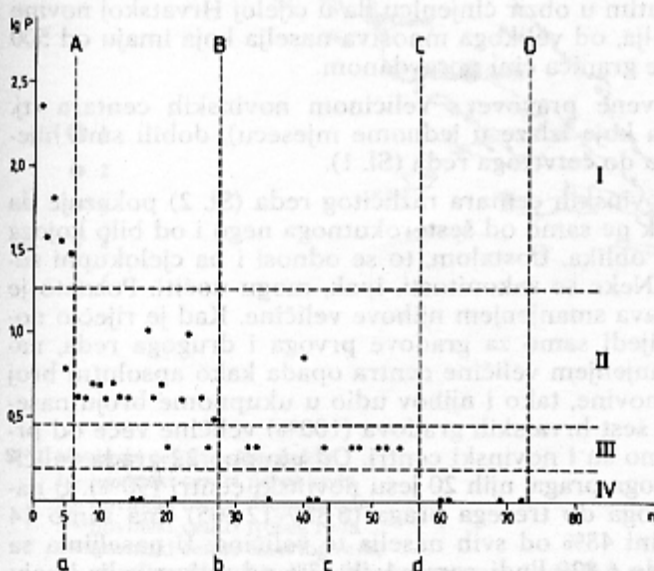

Fig. 1 Distribution of the newspaper centre sizes according to the index number of settlement size.

$\lg P$ – newspaper centre sizes

n – index number of settlement size

a, b, c, d – theoretical thresholds of the minimum number of inhabitants necessary for publication of newspapers

A, B, C, D – applied thresholds of the minimum number of inhabitants necessary for publication of newspapers

I – range of the newspaper centre sizes of the first order

II – range of the newspapers centre sizes of the second order

III – range of the newspapers centre sizes of the third order

IV – range of the newspapers centre sizes of the fourth order.

Sl. 1 Raspodjela veličine novinskih centara prema rednim brojevima veličine naselja.

$\lg P$ – veličine novinskih centara

n – redni broj veličine naselja

a, b, c, d – teorijski pragovi minimalnog broja stanovnika nužnog za izlaženje listova

A, B, C, D – primijenjeni pragovi minimalnog broja stanovnika nužnog za izlaženje lista

I – raspon veličine novinskih centara prvog reda

II – raspon veličine novinskih centara drugog reda

III – raspon veličine novinskih centara trećeg reda

IV – raspon veličine novinskih centara četvrtog reda

Iz usporedne slike rasporeda novinskih centara, načinjene na osnovi veličine i teorijskih pragova za dnevne, tjedne i dr. novine (slika 1), vidi se da teorijski pragovi uglavnom dosta dobro odražavaju realno stanje kada je riječ o većim novinskim centrima. Prvu teorijsku granicu tek smo neznatno pomaknuli da bi i Pula, čije je stanovništvo samo 300 ljudi manje od teorijskoga praga, ušla u prvu grupu novinskih centara. Dakle, prag prve grupe jest 62 300 stanovnika; stanovništvo svih gradova koji imaju dnevni list prelazi taj prag. Druga teorijska granica, dobivena matematičkim putem, potpuno je odslikala realnost. To znači da svi gradovi, osim Daruvara, u kojima izlaze tjedni listovi imaju više od 12 605 stanovnika. Broj stanovnika u Daruvaru nešto je niži – 9 748. Ali, kao što to obično biva, i taj izuzetak više potvrđuje pravilo nego što ga pobija. Naime, u Daruvaru izlazi tjednik »Jednota« – list češke i slovačke manjine u Hrvatskoj. To znači da populacija koju on pokriva nije populacija samoga grada i njegove okolice nego sva populacija Čeha i Slovaka u Hrvatskoj, to jest više od 18 000 ljudi.

U manjim se gradovima teorijske granice ne podudaraju s realnošću. Iako teorijska granica za dvotjednike iznosi 8 754 stanovnika, u nizu gradova ispod te veličine (Pakrac, Novska, Poreč, Duga Resa i Ivanić-Grad) dvotjednici se ipak izdaju. Svi ti gradovi, pak, nadmašuju četvrtu teorijsku granicu – 6 829 stanovnika. Stoga je ona bila uzeta kao donji prag treće grupe gradova.

Prag četvrte grupe – 5 000 stanovnika – utvrđen je bez matematičke podloge. Uzimajući međutim u obzir činjenicu da u cijeloj Hrvatskoj novine izlaze samo u osam naselja, od velikoga mnoštva naselja koja imaju od 500 do 5 000 stanovnika, ta se granica čini opravdanom.

Križajući tako dobivene pragove s veličinom novinskih centara (tj. ukupnom masom novina koje izlaze u jednome mjesecu), dobili smo hijerarhiju centara od prvoga do četvrtoga reda (Sl. 1).

Karta distribucije novinskih centara različitog reda (Sl. 2) pokazuje da je njihov razmještaj dalek ne samo od šesterokutnoga nego i od bilo kojega pravilnog geometrijskog oblika. Uostalom, to se odnosi i na cjelokupni sustav hrvatskih gradova. Neke se zakonitosti, ipak, mogu uočiti. Poznato je da se broj naselja povećava smanjenjem njihove veličine. Kad je riječ o novinskim centrima, to vrijedi samo za gradove prvoga i drugoga reda, nakon čega zajedno sa smanjenjem veličine centra opada kako apsolutni broj centara u kojima izlaze novine, tako i njihov udio u ukupnome broju naselja te veličine. Tako svih šest hrvatskih gradova (100%) veličine veće od prvoga praga (62 300) ujedno su i novinski centri. Od ukupno 22 grada veličine između prvoga i drugoga praga, njih 20 jesu novinski centri (90%). U naseljima veličine od drugoga do trećega praga (6 829–12 605) ima samo 14 novinskih centara, što čini 48% od svih naselja te veličine. U naseljima sa stanovništvom od 5 000 do 6 829 ljudi, samo 4, ili 17% od svih naselja imaju svoje novine.

Druga osobitost prostornog sustava novinskih centara jest ova. U naseljima koja se nalaze blizu centara prvoga reda ili između centara drugoga reda novine se pojavljuju ili rjeđe nego što dopušta veličina tih gradova (broj stanovništva), ili se uopće ne pojavljuju. Primjeri su: Zaprešić, gdje novina uopće nema; Velika Gorica i Sesvete, gdje se, usprkos njihovoj veličini, izdaje samo po jedan mjesečnik; Opatija i Labin, koji – iako bi po veličini

Sl 2 Novinski centri u Hrvatskoj

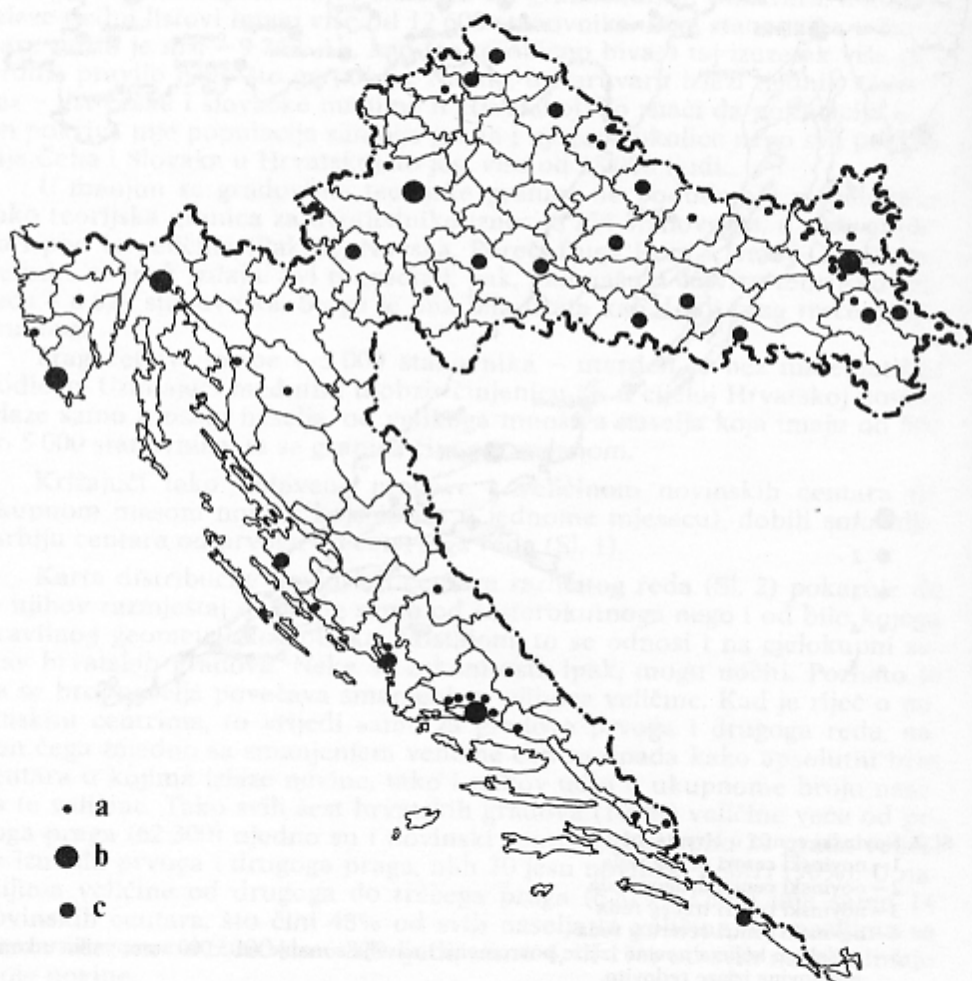
- 1 – novinski centri prvog reda
- 2 – novinski centri drugog reda
- 3 – novinski centri trećeg reda
- 4 – novinski centri četvrtog reda
- 5 – naselja u kojima novine izlaze povremeno i naselja s manje od 5 000 stanovnika u kojima novine izlaze redovito.

Fig. 2 Newspaper centres in Croatia.

- 1 – newspaper centres of the first order
- 2 – newspaper centres of the second order
- 3 – newspaper centres of the third order
- 4 – newspaper centres of the fourth order
- 5 – settlements in which newspapers are published from time to time and settlements with less than 5 000 inhabitants in which newspapers are published regularly.

mogli ući u centre trećega reda – ulaze u četvrti. Isto se to odnosi na cijeli niz gradova oko Splita i Osijeka te neke gradove sjevernoga dijela Zagrebačke regije (Sl. 3).

Očito je dakle da veliki gradovi redovito potiskuju samostalnost kulturnog razvoja okolnoga područja. Utoliko je, s danog aspekta, zanimljiv primjer područje oko Zagreba gdje se, s jedne strane (kao što je bilo rečeno), potiskuje izdavaštvo većih centara, ali preživljuju sitni novinski centri. Oči-

Sl. 3 Naselja veća od 5 000 stanovnika u kojima se ne izdaju novine

a – naselja bez novina

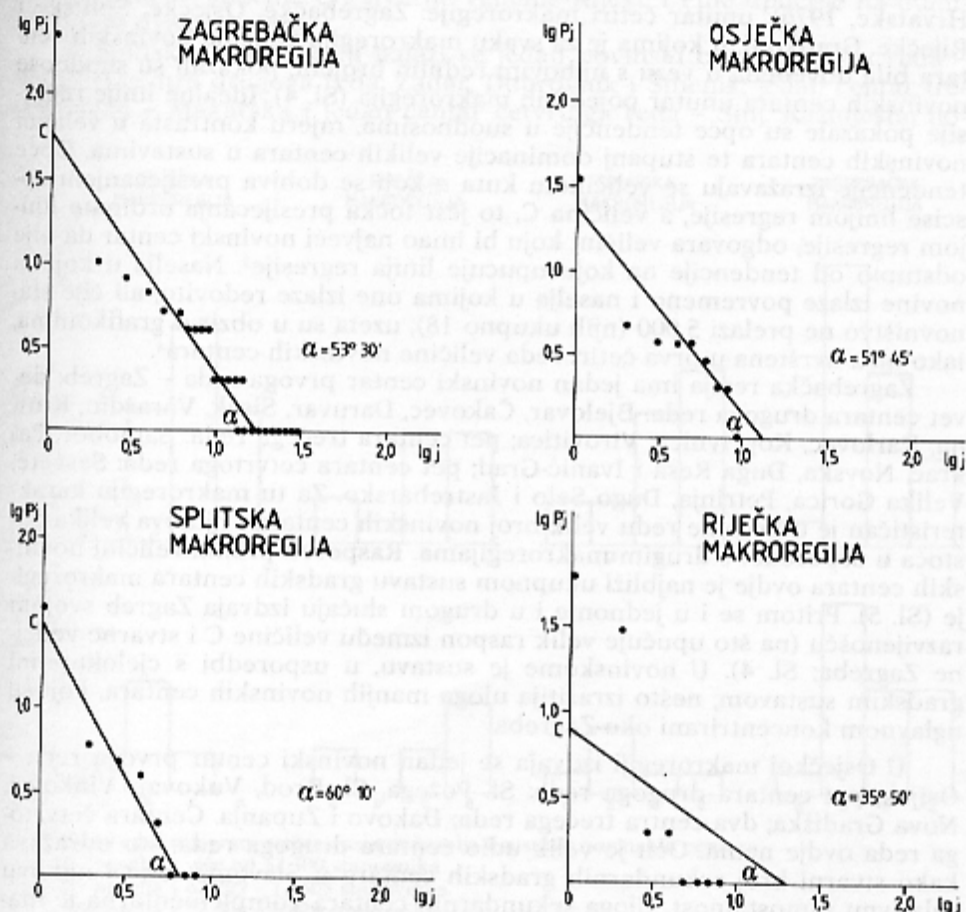
b, c – novinski centri prvog i drugog reda

Fig. 3 Settlements with more than 5 000 inhabitants in which no newspapers are published

a – settlements without newspapers

b, c, – newspaper centres of the first and second order.

to je da tu osim tržišnoga principa, prema kojemu na malome prostoru opstaju jače (centralne) novine, zbog stimulativnog utjecaja kulturnog ozračja Zagreba djeluju i neki drugi, izvantržišni principi. Drugim riječima, razvoj Zagreba potiče i razvoj njegove okolice.

Sl. 4 Suodnos logaritama veličine novinskih centara i njihova rednoga broja

P_j – veličina novinskog centra

j – redni broj novinskog centra

α – kut koji tvori os apcise i linija regresije (ukazuje na opću tendenciju suodnosa veličine novinskih centara i njihova rednoga broja).

C – točka presjecanja ordinate linijom regresije (veličina koju bi imao najveći novinski centar da ne odstupa od tendencije na koju upućuje linija regresije).

Fig. 4 Correlated logarithmic sums of the newspaper centre size and their index number

P_j – newspaper centre size

j – newspaper centre index

α – angle made by the abscissa axle and the line of regression (indicates a general tendency of correlation of the newspaper centre sizes and their index number).

C – the point of the intersection of the ordinate by line of regression (size that would be held by the biggest newspaper centre if not deviating from the tendency indicated by the line of regression).

REGIONALNE RAZLIKE

Regionalne razlike u razmještaju novinskih centara u ovoj se analizi istražuju, prema već utvrđenoj podjeli (vidi: Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, 1976), unutar četiri makroregije: Zagrebačke, Osječke, Splitske i Riječke. Grafikoni, u kojima je za svaku makroregiju veličina novinskih centara bila dovedena u vezu s njihovim rednim brojem, pokazali su suodnose novinskih centara unutar pojedinih makroregija (Sl. 4). Idealne linije regresije pokazale su opće tendencije u suodnosima, mjeru kontrasta u veličini novinskih centara te stupanj dominacije velikih centara u sustavima. Opće tendencije izražavaju se veličinom kuta a koji se dobiva presijecanjem apscise linijom regresije, a veličina C , to jest točka presijecanja ordinate linijom regresije, odgovara veličini koju bi imao najveći novinski centar da nije odstupio od tendencije na koju upućuje linija regresije³. Naselja u kojima novine izlaze povremeno i naselja u kojima one izlaze redovito, ali čije stanovništvo ne prelazi 5 000 (njih ukupno 18), uzeta su u obzir u grafikonima, iako nisu uvrštena u prva četiri reda veličine novinskih centara⁴.

Zagrebačka regija ima jedan novinski centar prvoga reda – Zagreb; devet centara drugoga reda: Bjelovar, Čakovec, Daruvar, Sisak, Varaždin, Kutina, Karlovac, Koprivnica, Virovitica; pet centara trećega reda: Samobor, Pakrac, Novska, Duga Resa i Ivanić-Grad; pet centara četvrtoga reda: Sesvete, Velika Gorica, Petrinja, Dugo Selo i Jastrebarsko. Za tu makroregiju karakterističan je u prvome redu velik broj novinskih centara i njihova velika gustoća u usporedbi s drugim makroregijama. Raspored prema veličini novinskih centara ovdje je najbliži ukupnom sustavu gradskih centara makroregije (Sl. 5). Pritom se i u jednome i u drugom slučaju izdvaja Zagreb svojom razvijenošću (na što upućuje velik raspon između veličine C i stvarne veličine Zagreba; Sl. 4). U novinskome je sustavu, u usporedbi s cjelokupnim gradskim sustavom, nešto izrazitija uloga manjih novinskih centara, koji su uglavnom koncentrirani oko Zagreba.

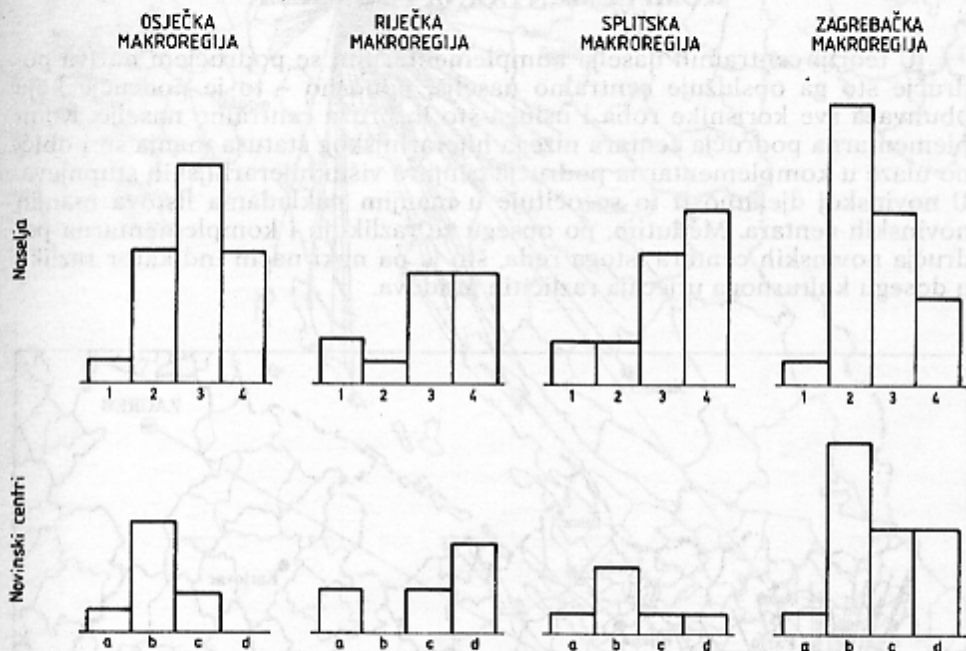
U Osječkoj makroregiji izdvaja se jedan novinski centar prvoga reda – Osijek; pet centara drugoga reda: Sl. Požega, Sl. Brod, Vukovar, Vinkovci, Nova Gradiška; dva centra trećega reda: Đakovo i Županja. Centara četvrtoga reda ovdje nema. Očit je velik udio centara drugoga reda, što odražava kako stvarni broj sekundarnih gradskih centara u Slavoniji tako i njihovu relativnu samostalnost. Uloga sekundarnih centara komplementarna je manjoj ulozi Osijeka u Osječkoj makroregiji nego što je to slučaj s ostalim makrocentrima u njihovim makroregijama (Split, Rijeka, Zagreb; usp. Sić, 1976). To se vidi iz male razlike između veličine C linije regresije i stvarne veličine Osijeka, a potvrđuje se i znatno manjom nakladom osječkoga dnevnog lista »Glasa Slavonije« u usporedbi s glavnim informativno-političkim dnevnim listovima drugih makroregijskih centara.

U Riječkoj makroregiji nalaze se dva novinska centra prvoga reda: Rijeka i Pula; nema nijednoga novinskoga centra drugoga reda; Gospić i Poreč dva su centra trećega reda; Opatija, Labin, Mali Lošinj i Crikvenica – novinski su centri četvrtoga reda. Dominantna uloga dvaju najvećih novinskih centara znatno umanjuje ulogu sekundarnih centara, što rezultira, naprimjer, odsutnošću novina u Rovinju, po veličini trećem gradu makroregije, te činjenicom da Labin i Opatija, koji imaju više od devet tisuća stanovnika,

ulaze tek u četvrti red novinskih centara. Zbog odsutnosti sekundarnih centara ovdje raste relativna uloga manjih novinskih središta – Poreča, Maloga Lošinja, Crikvenice. Najmanji kut linije regresije Riječke makroregije izražava veliki udio u sustavu novinskih centara upravo onih najmanjih, a velik raspon između veličine C i stvarne veličine Rijeke i Pule upućuje na dominaciju tih dvaju centara.

U Splitskoj makroregiji nalazi se jedan novinski centar prvoga reda – Split; tri centra drugoga reda: Zadar, Dubrovnik i Šibenik; jedan centar trećega reda – Makarska i jedan centar četvrtoga reda – Sinj. Razmještaj no-

Sl. 5 Usporedni dijagram općeg sustava naselja i sustava novinskih centara

- 1 – naselja s više od 62 300 stanovnika
- 2 – naselja s 62 299 – 12 605 stanovnika
- 3 – naselja s 12 604 – 6 829 stanovnika
- 4 – naselja s 6 829 – 5 000 stanovnika
- a – novinski centri prvog reda
- b – novinski centri drugog reda
- c – novinski centri trećeg reda
- d – novinski centri četvrtog reda

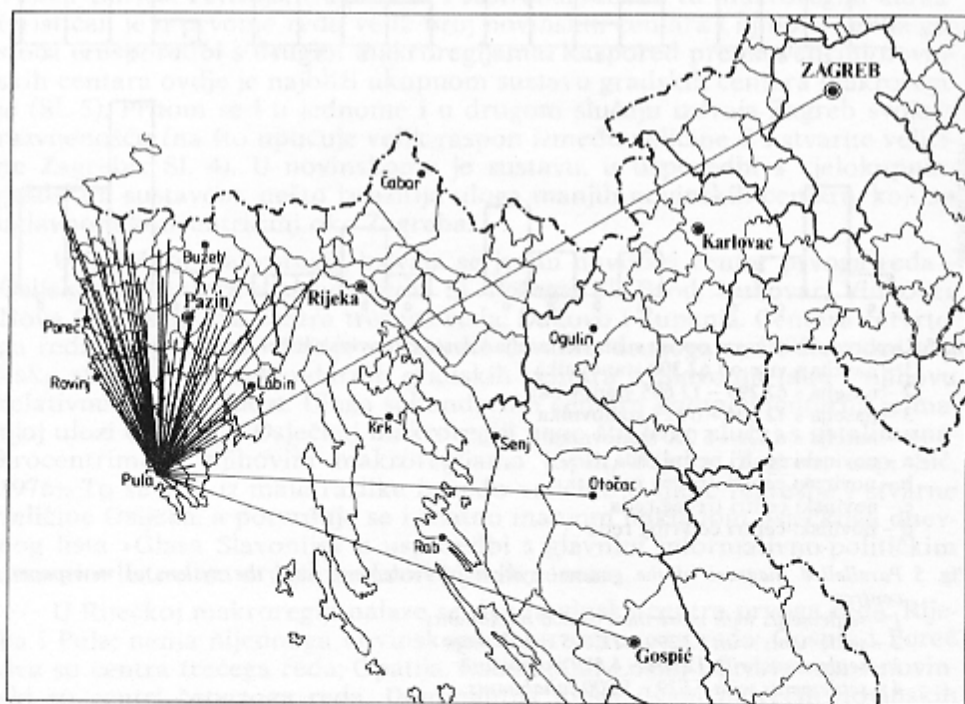
Fig. 5 Paralleled diagram of the general system of settlements and the system of newspaper centres.

- 1 – settlements with more than 62,300 inhabitants
- 2 – settlements with 62,299 – 12,605 inhabitants
- 3 – settlements with 12,604 – 6,829 inhabitants
- 4 – settlements with 6,829 – 5,000 inhabitants
- a – newspaper centres of the first order
- b – newspaper centres of the second order
- c – newspaper centres of the third order
- d – newspaper centres of the fourth order.

vinskih centara odražava ovdje razvijenost i veliku ulogu većih gradskih naselja. Usprkos velikomu broju naselja srednje i manje veličine, izvan velikih gradova nalaze se samo dva novinska centra. To neprijeporno upućuje na kulturnu dominaciju Splita, Dubrovnika, Zadra i Šibenika u toj regiji. Prevlast velikih gradova pokazuje i najveći kut što ga tvori linija regresije s apscisom, a mala razlika između veličine C i stvarne veličine Splita pokazuje da sekundarna središta uspijevaju konkurirati glavnomu gradu makroregije.

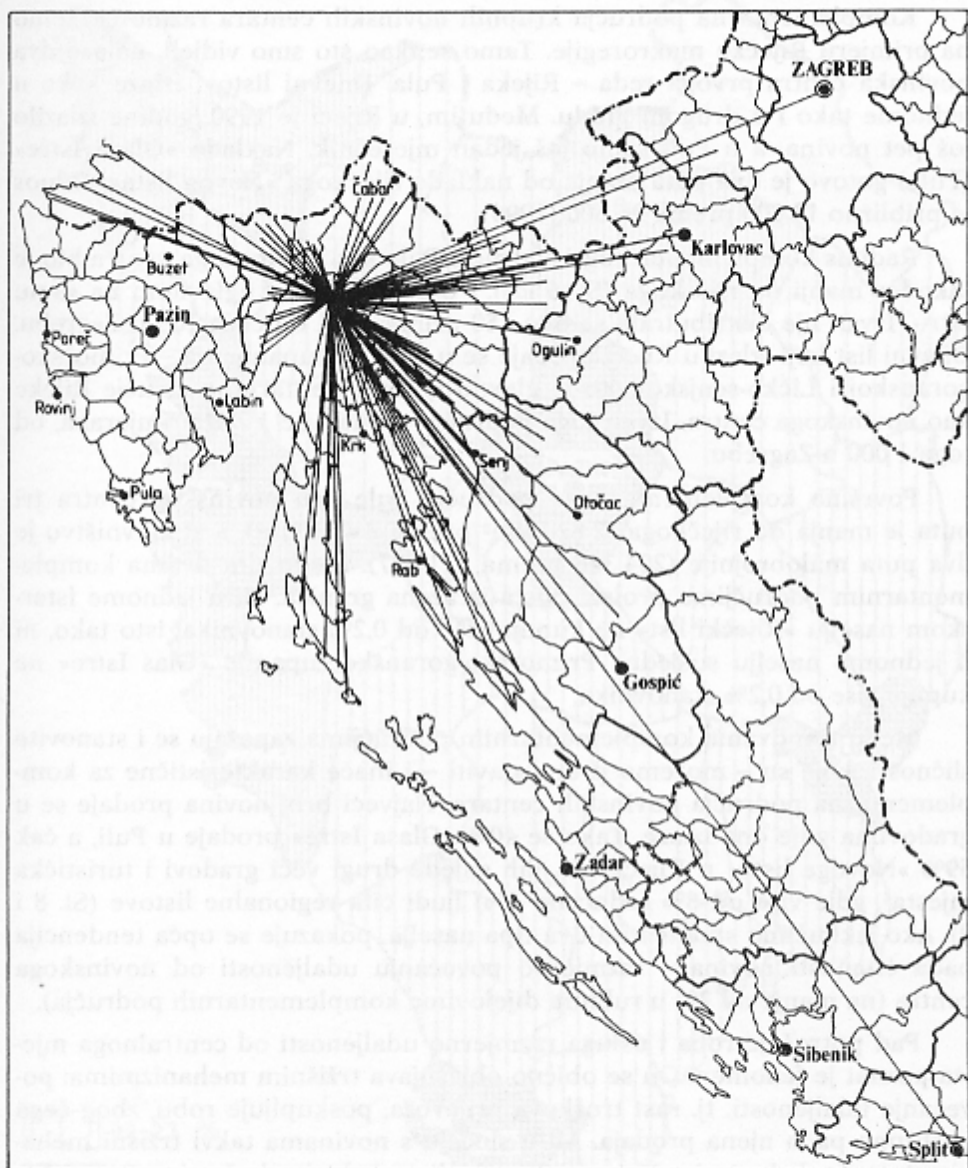
KOMPLEMENTARNA PODRUČJA

U teoriji centralnih naselja komplementarnim se područjem naziva područje što ga opslužuje centralno naselje, odnosno – to je područje koje obuhvaća sve korisnike roba i usluga što ih pruža centralno naselje. Komplementarna područja centara nižega hijerarhijskog statusa manja su i obično ulaze u komplementarna područja centara viših hijerarhijskih stupnjeva. U novinskoj djelatnosti to se očituje u manjim nakladama listova manjih novinskih centara. Međutim, po opsegu se razlikuju i komplementarna područja novinskih centara istoga reda, što je na neki način indikator razlika u dosegu kulturnoga utjecaja različitih gradova.

Sl. 6 Distribucija »Glas Istre«.

Fig. 6 Distribution of »Glas Istre«.

Sl. 7 Distribucija »Novog lista«.

Fig. 7 Distribution of »Novi list«

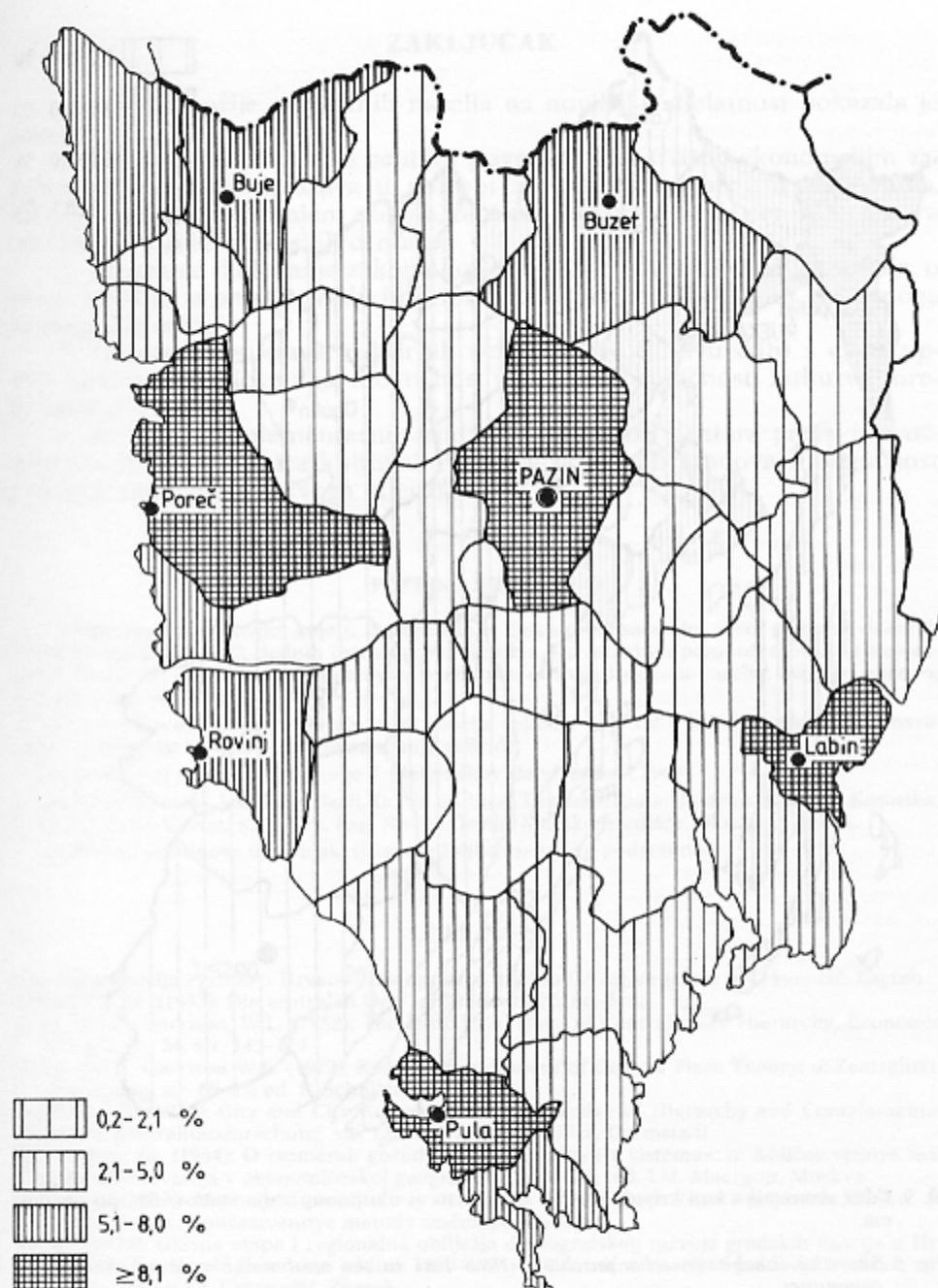
Komplementarna područja krupnih novinskih centara razmotrit ćemo na primjeru Riječke makroregije. Tamo se, kao što smo vidjeli, nalaze dva novinska centra prvoga reda – Rijeka i Pula. Dnevni listovi izlaze kako u jednome tako i u drugom gradu. Međutim, u Rijeci je 1990. godine izlazilo još pet novina, a u Puli samo još jedan mjesečnik. Naklada »Glasa Istre« (Pula) gotovo je dva puta manja od naklade riječkoga »Novog lista«. Odnos je približno 13 100 prema 26 600 (1994).

Radius komplementarnoga područja Pule kao novinskoga centra bio je također manji od riječkoga (Sl. 6 i 7), i ograničavao se uglavnom na samu Istru. Izvan nje distribuiralo se oko 150 primjeraka, od čega 100 u Zagrebu. Dnevni list koji izlazi u Rijeci prodaje se u dvjema županijama – Primorsko-goranskoj i Ličko-senjskoj, što je glavno komplementarno područje Rijeke kao novinskoga centra. Izvan toga područja prodaje se 1 200 primjeraka, od toga 1 000 u Zagrebu.

Površina komplementarnoga područja Pule kao novinskoga centra tri puta je manja od riječkoga (2 820 km² prema 8 405 km²), a stanovništvo je dva puta malobrojnije (204 346 prema 411 077). Među tim dvama komplementarnim područjima prolazi dosta izražena granica. Ni u jednome istarskom naselju »Riječki list« ne kupuje više od 0,2% stanovnika; isto tako, ni u jednome naselju susjedne Primorsko-goranske županije »Glas Istre« ne kupuje više od 0,2% stanovnika.

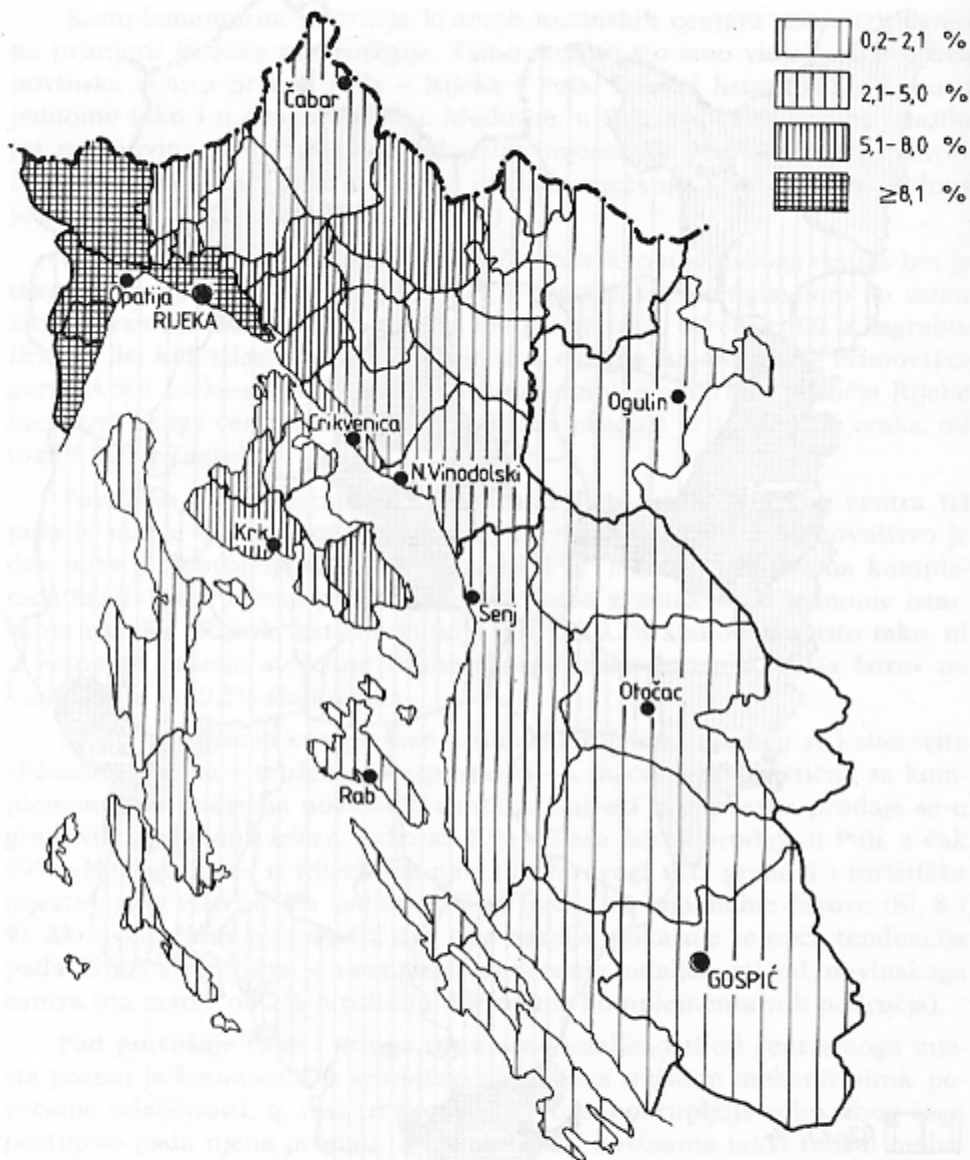
Među tim dvama komplementarnim područjima zapažaju se i stanovite sličnosti, koje su – možemo pretpostaviti – i inače karakteristične za komplementarna područja novinskih centara. Najveći broj novina prodaje se u gradovima gdje ona izlaze. Tako se 40% »Glasa Istre« prodaje u Puli, a čak 59% »Novoga lista« u Rijeci. Iza njih slijede drugi veći gradovi i turistička mjesta⁵, gdje više od 8% (odnosno 5%) ljudi čita regionalne listove (Sl. 8 i 9). Ako isključimo spomenuta dva tipa naselja, pokazuje se opća tendencija pada čitanosti novina – razmjerno povećanju udaljenosti od novinskoga centra (na manje od 2% u rubnim dijelovima komplementarnih područja).

Pad potrošnje roba i usluga razmjerno udaljenosti od centralnoga mjesta poznat je fenomen. On se obično objašnjava tržišnim mehanizmima: povećanje udaljenosti, tj. rast troškova prijevoza, poskupljuje robu, zbog čega postupno pada njena prodaja. Ali u slučaju s novinama takvi tržišni mehanizmi ne funkcioniraju. Naime, »Riječki list« jednako košta i u Rijeci i u Gospiću, udaljenom od Rijeke više od 150 km, a transportni troškovi ne ovise o količini novina koje ionako svakodnevno dolaze i u udaljena mjesta. Smanjenje čitanosti očito se, dakle, objašnjava smanjenjem kulturnoga utjecaja Rijeke i Pule u rubnim dijelovima njihovih komplementarnih regija. Znači li to da u tim udaljenim područjima raste utjecaj glavnoga grada, Zagreba, to jest nadilazi li Zagreb kao republički novinski centar makroregionalnu razinu – zasad ostaje otvorenim pitanjem.

Sl. 8 Udio stanovnika koji kupuju »Glas Istre« u ukupnom broju stanovnika, po općinama.

Fig. 8 Share of inhabitants who purchase »Glas Istre« in the total number of inhabitants, by communes.

Sl. 9 Udio stanovnika koji kupuju riječki »Novi list« u ukupnom broju stanovnika, po općinama.

Fig. 9 Share of inhabitants who purchase «Novi list» in the total number of inhabitants, by communes.

ZAKLJUČAK

Primjena teorije centralnih naselja na novinsku djelatnost pokazala je sljedeće:

1. Formiranje novinskih centara povezano je s tržišno-ekonomskim zakonitostima, što se izražava u potrebi za određenim brojem stanovnika, nužnim za funkcioniranjem novina, te u potiskivanju konkurentnih centara od strane velikih novinskih centara;

2. Zapaža se djelovanje zakona koji spadaju u sferu kulturnih utjecaja, o čemu svjedoči u prvome redu brojnost novinskih centara u zoni kulturnoga utjecaja Zagreba;

3. Usporedba sustava kulturnih centara (ovdje novinskih) s cjelokupnim sustavom gradova daje mogućnost procjene specifičnosti kulturne mreže različitih regija;

4. Analiza komplementarnih područja novinskih centara pruža mogućnost utvrđivanja granica kulturnih utjecaja pojedinih gradova i mogućnost procjene intenziteta takvoga utjecaja.

POZIVNE BILJEŠKE

1) Ukupnu masu novina koje u naselju izlaze tijekom mjeseca čini zbroj njegovih dnevnih listova pomnoženih s 30, tjednih listova pomnoženih s 4, dvotjednih pomnoženih s 2 te mjesečnih pomnoženih s 1. Dakle, ukupna masa ovisi kako o broju listova u naselju, tako i o njihovoj vrsti (dnevne, tjedne itd.).

2) U analizu distribucije uključena su naselja veličine veće od 5 000 stanovnika zbog nereditosti izlaženja novina u naseljima manje veličine.

3) Korištenu metodu razradio je J. Medvedkov (Medvedkov, 1964).

4) To su Imotski, Vrbovec, Ozalj, Donja Stubica, Topusko, Zlatar-Bistrica, Klanjec, Kotoriba, Grubišno Polje, Cavtat, Rab, Krk, Pag, Našice, Tenje, Mursko Središće, Okučani i Zabok.

5) Podaci se odnose na ožujak, tj. na razdoblje turističke podsezone.

LITERATURA

- Centralna naselja i gradovi Hrvatske. Geografska analiza (1976); redaktor I. Crkvenčić, Zagreb
- Christaller, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland, Jena.
- Berry, B.J.L., Garrison, W.L. (1958): The Functional Basis of Central-Place Hierarchy, *Economic Geography*, 34, str. 145-154
- Berry, B.J.L., Garrison W.L. (1972): Recent Development of Central Place Theory; u: *Zentralitätsforschung*, str. 69-83; ed. P. Schöller, Darmstadt
- Lamboy, J.G. (1972): City and City Region in the Perspective of Hierarchy and Complementarity; u: *Zentralitätsforschung*, str. 132-164; ed. P. Schöller, Darmstadt
- Medvedkov, Ju. (1964): O razmerah gorodov ob «edinennyh v sistemu»; u: *Količestvennye metody issledovanija v ekonomičeskoj geografii*, str. 90-121; red. I.M. Maergojz, Moskva.
- Merlin, P. (1973): *Méthodes quantitatives et espace urbain*, Paris (ruski prijevod: Merlen, P. (1977): *Gorod. Količestvennye metody izučenija*, Moskva)
- Šić, M. (1976): Glavne etape i regionalna obilježja demografskog razvoja gradskih naselja u Hrvatskoj tokom zadnjih stotinu godina 1880-1971; u: *Centralna naselja i gradovi Hrvatske*, str. 57-77; redaktor I. Crkvenčić, Zagreb
- Vresk, M. (1986): *Osnove urbane geografije*, Zagreb

IZVORI

Baza podataka Nacionalne i sveučilišne biblioteke (Zagreb) o novinama za 1990. godinu

Lista distribucije »Glasa Istre«, Pula 1994.

Lista distribucije »Novoga lista«, Rijeka 1994.

Statistički ljetopis 1992, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb

SUMMARY

Newspaper Publishing In the Light of the Theory of Central Settlements

by

Laura Šakaja

Specific cultural functions in central local systems are determined by the specific characteristics (non-utility) of »goods« being offered by culture. The difference in cultural functions as opposed to other functions is displayed in the laws who se functioning is not only of a marketing nature but also to a large extent of an extra-marketing nature. Within the cultural system of a country a network of cultural centres is usually created, following the network of the settlements, but does not conform with it. The difference between the network of cultural centres and the network of settlements serves in a certain way as an indicator of cultural differences of particular regions.

On the basis of the aforementioned assumptions the article analyses journalism in the central local system of Croatia. By comparing the theoretic levels of the minimal number of inhabitants needed for the issue of a daily, weekly, fortnightly and monthly publication with a total mass of newspapers (conditional number which helps in the assessment of the size of a newspaper centre) four orders were defined.

Analysis of the hierarchical network of newspaper centre showed the following: 1) Contrary to the distributions of central settlements the number of newspaper centres of the third and fourth degree decreases together with the decline in the size of the centre. 2) Large centres make it impossible for independent development of culture in the surrounding area. However, in Zagreb, the capital of Croatia, cultural 'radiation' encourages cultural development of its surroundings. 3) Marked differences exist in the hierarchy of the newspaper centres of four Croatian macroregions. They are expressed in the different levels of cultural dominance of regional centres, differences in the role played by secondary centres and small cultural units.

The article analyses the extent of the complementary areas, on an example of two close newspaper centres of the first order i.e. range and limit of influence of large cultural centres. It was demonstrated that the intensity of the influence of a centre decreases with distance from cultural centre towards the marginal areas of its complementary area, although the usual marketing mechanisms – an increase in transport costs and consequently an increase in the price of goods, are not present. Thus, the newspaper market depends on both the laws of profitability (economic effectiveness) and laws which are clearly governed by cultural diversity and cultural influence.

Primljeno: 31. kolovoza 1994.

Received: August 31, 1994